

**NUSIKALSTAMOS OKUPACINĖS POLITIKOS SISTEMA – OKUPACINIŲ
POLITINIŲ IR VISUOMENINIŲ STRUKTŪRŲ VAIDMUO IR KOLABORAVIMAS
SU JOMIS 1940-1941 m.**

IŠVADOS

Patvirtintos komisijoje
2003-12-17

1. Dėl centralizuotos valstybės sandaros Tarybų Sąjungoje buvo vientisa politinė sistema ir totalitarinis režimas, biurokratinis valdymo tipas ir vieninga šalies valdymo ir administravimo sistema. Esminis tarybinės politinės sistemos ir totalitarinio politinio režimo bruožas buvo valdžią monopolizavusios komunistų partijos politinis diktatas visuomenei. Siekdama išlaikyti nelegitimios valdžios monopolį ir pagal komunistinę doktriną savo interesais ir tikslais pakeisti visuomenės gyvenimą, komunistų partija pajungė sau socialinius ir politinius institutus.
2. Nuo pirmųjų okupacijos dienų okupacinė valdžia formavo savo valdžios ir krašto valdymo mechanizmą, komunistų partijos politikos sistemą. Komunistų partija savo valdžią įgyvendino per politinių institutų sistemą, pirmiausia komunistų partijos struktūras, valstybės aparato grandis ir politinės biurokratijos (nomenklatūros) sluoksnį. Lietuva buvo valdoma panaudojant valdymo ir administravimo sistemą. Kiekviena LTSR administracinė institucija buvo sudaroma TSRS valstybės valia organizuoti ir administruoti Lietuvos visuomenės gyvenimo sritims. Totalitarinio režimo sąlygomis valstybė siekė apimti visas visuomenės gyvenimo sritis, organizuoti, valdyti ir kontroliuoti jas. Dėl to ji išplėtė valdymo ir administravimo sistemos funkcijas ir veiklos sferą, padidino valstybės aparato vaidmenį reglamentuojant ir kontroliuojant visuomenės gyvenimą. Susiklostė biurokratinis valdymo tipas ir susiformavo biurokratinė valdymo sistema, kurioje komunistų partijos organizacija ir jos aparatas atliko politinį ir svarbų administracinį vaidmenį, ir kurioje viešpatavo politinės idėjinis ištikimybės pagrindu formuojamas biurokratijos sluoksnis – politinė biurokratija (nomenklatūra).
3. Okupacinės politikos tikslai buvo įjungti ir prievarta išlaikyti Lietuvą Tarybų Sąjungos sudėtyje, komunistiniais pagrindais partijos interesais ir tikslais pakeisti Lietuvos socialinę politinę tikrovę, organizuoti ir valdyti jos visuomenės procesus. Jos uždaviniai buvo sugriauti Lietuvos valstybingumą, jos valstybinę politinę santvarką ir ekonominę sanklodą; sunaikinti Lietuvos socialinio ir dvasinio gyvenimo formas; palaužti lietuvių tautos nacionalinį ir politinį sąmoningumą bei nuslopinti jos pasipriešinimą okupaciniam režimui; fiziškai sunaikinti politiškai aktyviausią ir sąmoningiausią Lietuvos piliečių dalį; įdiegti Lietuvoje tarybinę politinę sistemą, socialistinę planinę ekonomiką, suformuoti vienalytę socialinę visuomenės struktūrą, komunistiniais pagrindais pertvarkyti kitas visuomeninio ir dvasinio gyvenimo sritis. Okupacinės politikos funkcijos buvo išreikšti ir įgyvendinti valdančios komunistų partijos interesus; pagal komunistinę doktriną pertvarkyti okupuotos Lietuvos visuomenės gyvenimą; komunistiniais pagrindais organizuoti ir valdyti visuomenės procesus; integruoti Lietuvą į Tarybų Sąjungą ir taip užtikrinti tarybinės socialinės politinės sistemos vieningumą ir stabilumą.
4. Okupavus Lietuvą, buvo pradėtas formuoti komunistų partijos politikos mechanizmas Lietuvoje. VKP(b) vadovybė nustatė komunistų partijos politikos okupuotoje Lietuvoje

tikslius, uždavinius ir įgyvendinimo būdus, priėmė visus svarbesnius politinius sprendimus dėl Lietuvos socialinės politinės tikrovės pakeitimo savo interesais ir tikslais. Po to, kai Tarybų Sąjungos valdžia primetė savo politinę galią Lietuvai, ji ėmė keisti jos politinę sistemą, pirmiausia valdžios santykių su visuomene principus, politinių institutų organizavimo, funkcionavimo ir tarpusavio sąveikos pagrindus.

5. Tarybinėje politinėje sistemoje komunistų partijos struktūros buvo svarbiausias valdžios mechanizmo elementas ir partijos politikos instrumentas, kuris atliko svarbų politinį ir administracinį vaidmenį. Lietuvos sovietizavimo politikos įgyvendinimas labai priklausė nuo partijos organizacijos ir jos veikimo. Siekdama aprėpti visas pagrindines visuomenės gyvenimo sritis, politiškai diktuoti jas administruojančioms institucijoms ir kontroliuoti jų veiklą, komunistų partijos vadovybė formavo partijos aparatą. LKP(b) centro komitete buvo įsteigti skyriai ir sektoriai, kurie prižiūrėjo tam tikrą visuomeninio gyvenimo sferą ir partijos politikos sritį, organizavo partijos politinių sprendimų įgyvendinimą ir tikrino jų vykdymą, tiesiogiai diktavo šią sritį administravusioms institucijoms ir kontroliavo jų veiklą. Išplėtus LKP(b) CK aparato kontrolę administravimo institucijoms, CK skyriai ėmė tiesiogiai kištis į visus jų reikalus.
6. Sudariusi pagrindines LSSR politines struktūras, komunistų partija toliau formavo politinių institutų sistemą, steigė TSRS valstybės aparato grandis Lietuvoje, kuriomis ir per kurias ji įgyvendino savo politiką. Politinių struktūrų ir administravimo institucijų sistema buvo kuriama naikinant Lietuvos Respublikos politinius institutus, kurie neatitiko tarybinės politinės sistemos ir totalitarinio režimo pagrindų.
7. Politinėje tikrovėje tarybos buvo formali politinė struktūra, neturėjusi jokių realių galių ir nevaidinusi svarbaus politinio ar administracinio vaidmens. Nuo pat formavimo pradžios vietinės administravimo įstaigos buvo pajungtos atitinkamoms partijos struktūroms: LKP(b) centro komiteto skyriams, miestų ar apskričių komitetams ir jų aparatams. TSRS pavyzdžiu laikinųjų vykdomųjų komitetų nariais buvo paskirti svarbiausių okupacinių politinių struktūrų (partijos, administravimo ir represinių organų) vadovai. Pareigybių sudvejinimas skatino dubliuoti funkcijas ir sudarė prielaidas vietinės administracijos lygmenyje sujungti partines ir administracines struktūras, suartinti politinę ir administracinę sferą ir faktiškai panaikinti ribą tarp jų.
8. Okupacinių politinių struktūrų uždavinius, funkcijas ir vaidmenį įgyvendinant partijos politiką nulėmė VKP(b) politikos tikslai ir uždaviniai, jų įgyvendinimo strategija ir taktika, partijos politikos mechanizmas. Inkorporavus Lietuvą į TSRS sudėtį, svarbiausias komunistų partijos politikos tikslas Lietuvoje buvo prievarta išlaikyti ją TSRS sudėtyje, pagal komunistinę doktriną komunistų partijos interesais ir tikslais pakeisti Lietuvos socialinę politinę tikrovę. Lietuvos sovietizavimo politikos tikslai nulėmė konkrečius LTSR politinių organizacijų ir administravimo institucijų uždavinius.
9. Siekdama prievarta išlaikyti Lietuvą Tarybų Sąjungos sudėtyje, TSRS valdžia sudarė mechanizmą, kuris vykdė Lietuvos visuomenės pasipriešinimo okupacijai slopinimo ir jos pajungimo okupacinei valdžiai funkcijas. Tai buvo represinis aparatas ir kitos žinybos, kurios turėjo poveikio visuomenei svertus. Lietuvos teritorijoje dislokuota kariuomenė, teismų, prokuratūros, vidaus reikalų ir saugumo organai vykdė represinę politiką, buvo TSRS valstybės organizuotos prievartos siekiant pajungti Lietuvos visuomenę okupaciniai valdžiai, masinių represijų instrumentai. Pasipriešinimo

okupacijai, komunistinei sistemai ir partijos valdžiai slopinimas ir jų kritikos užgniaužimas buvo svarbiausia jų veiklos sritis.

10. Represinių aparatų personalas buvo komplektuojamas pagal SSRS politinės ir partinės vadovybės nurodymus. Svarbiausi reikalavimai kandidatams buvo jų ideologinis pasirengimas ir ištikimybė sovietinei santvarkai, todėl labai didelę įtaką parenkant tinkamus darbuotojus turėjo komunistų partijos struktūros. Formuojant NKGB bei NKVD personalą išryškėjo bendros tendencijos: svarbiausius postus užėmė atsiųsti iš Sovietų Sąjungos darbuotojai bei vietos komunistai, kurių tautinę sudėtį įtakojo vietinių partinių organizacijų tautinė sudėtis. LSSR NKGB iš SSRS atsiųstų darbuotojų buvo 51,7 proc., LSSR NKVD (1941 m. birželio mėn.) – 9,3 proc. NKGB centro bei periferijos padalinių vadovaujantys darbuotojai (padalinių viršininkai ir jų pavaduotojai) beveik visi (80,3 proc.) buvo ne lietuviai, kurių dauguma – atsiųsti iš SSRS. NKVD vadovujančių bei operatyvinių darbuotojų didesnę dalį taip pat sudarė ne lietuviai – apie 53 proc., kurių nemaža dalis taip pat buvo atsiųsta iš SSRS.
11. Norėdama pagal komunistinę doktriną pertvarkyti Lietuvos socialinę politinę tikrovę ir pakreipti visuomenės raidą savo tikslais, komunistų partija siekė įvesti visaapimančią visuomenės organizavimą, valdymą ir kontrolę. Tokias funkcijas vykdė LTSR politinės ir administravimo struktūros. Jos turėjo aprėpti visas Lietuvos visuomenės sritis, nepalikdamos vietos okupacinės valdžios nesankcionuotiems ir nevaldomiems reiškiniams ir procesams. Visuomenės sričių ir gyvenimo formų organizavimas pagal komunistų ideologiją jos politikos tikslais ir kontrolė buvo svarbi okupacinių politinių struktūrų, pirmiausia administravimo institucijų, veiklos sritis.
12. Dėl valdžios sutelkimo VKP(b) vadovybės rankose ir komunistų partijos politikos formavimo tvarkos nė viena Lietuvos TSR politinė struktūra negalėjo savarankiškai priimti jokių politinių sprendimų. Komunistų partijos politiką formavo VKP(b) CK Politinis biuras. Jis ir TSRS Liaudies komisarų taryba priėmė visus politinius sprendimus dėl Lietuvos sovietizavimo. Tokių nutarimų pagrindu LTSR politinės struktūros priimdavo panašius ar identiškus sprendimus.
13. LKP(b) CK biuras kaip svarbiausia politinė struktūra Lietuvoje ir aukščiausia LTSR administravimo įstaiga diktavo kitoms politinėms organizacijoms ir administravimo institucijoms, kreipė ir kontroliavo jų ir jų reguliavimo sferoje buvusių įstaigų veiklą.
14. LTSR Aukščiausioji taryba ir jos Prezidiumas buvo institucijos, kurios Lietuvos sąlygoms pritaikė TSRS valdžios institucijų ir komunistų partijos struktūrų sprendimus, pagal juos leido atitinkamus įstatymus ir įsakus. Dėl centralizuoto valdymo ir daugiopo pavaldumo TSRS valstybės institucijoms bei komunistų partijos struktūroms, LTSR Liaudies komisarų taryba neturėjo vykdomosios valdžios galių ir negalėjo atlikti valdymo funkcijų. Ji vykdė operatyvaus vadovavimo, TSRS valdžios sprendimų pritaikymo Lietuvos sąlygoms, jų įgyvendinimo organizavimo ir jų vykdymo kontrolės funkcijas. Liaudies komisarų taryba svarbų vaidmenį organizuojant VKP(b) politikos įgyvendinimą ir kontroliuojant jos priemonių vykdymą. Komunistų partijos ir TSRS institucijų sprendimų pagrindu ji priėmė nutarimus, pagal kuriuos buvo sovietizuojamos visos visuomenės gyvenimo sritys.
15. Lietuvos visuomenė nepritarė Lietuvos okupacijai ir aneksijai, skaudžiai išgyveno Lietuvos valstybingumo netektį, pagal galimybes priešinosi okupantui ir jo politikai.

Tačiau dalis visuomenės dėl įvairių priežasčių pritapo prie okupacinio režimo, įsitraukė į okupacinių politinių struktūrų veiklą, įvairiai prisidėjo prie nusikalstamos okupantų politikos įgyvendinimo Lietuvoje, talkino okupaciniam režimui ir bendrininkavo. Lietuvos gyventojų dalyvavimas nusikalstamoje okupacinėje politikoje labai priklausė nuo to, kokiose okupacinėse politinėse struktūrose ar administravimo institucijose jie veikė ir kokią padėtį ten užėmė. Lietuvos TSR centrinėse administracinėse struktūrose ir laikinuose vykdomuosiuose komitetuose 1941 m. birželio mėn. dirbo 16 674 žm. (iš jų 3924 NKVD ir sovietinio saugumo darbuotojai). Lietuvos komunistų partijoje buvo 4739 komunistai: lietuvių 46,4 proc., žydų – iki 12,6 proc., rusų 39 proc. komunistų. Komjaunimo organizacijoje buvo 13 271 komjaunuolis.

16. Visos okupacinės politinės ir administracinės struktūros vykdė okupantų politiką, dalyvavo griauant Lietuvos politinę santvarką, ekonominę sanklodą ir sovietiniais pagrindais pertvarkant visas visuomeninio gyvenimo sritis, slopinant lietuvių tautos pasipriešinimą okupaciniam režimui, organizuojant ir vykdant terorą. Lietuvos Komunistų partijos struktūros, ypač jos vadovybė, daugiausia ir labiausia pasitarnavo okupaciniam režimui. Ji buvo nuosekli VKP(b) politikos vykdytoja, politinių priemonių organizatorė. Komunistų partijos struktūros dalyvavo priimant sprendimus dėl Lietuvos gyventojų ištremimo, dalyvavo trėmimo akcijose, buvo šio nusikaltimo bendrininkė. Politinių ir administracinių struktūrų, pirmiausia komunistų partijos ir centrinių administravimo institucijų, vadovaujantys darbuotojai labiausia talkino okupaciniam režimui organizuojant ir vykdant okupacinę politiką ir okupacinio režimo nusikaltimus. Komunistai ir kiti okupantų politinio pasitikėjimo pagrindo parinkti it institucijose įdarbinti administratoriai sudarė biurokratijos sluoksnį, kuris pritapo prie okupacinės valdžios. Dėl bendrų politinių interesų ir tikslų komunistai administratoriai susitapatino su okupacine valdžia. Visuomenės akyse šis sluoksnis pagrįstai įkūnijo okupacinę valdžią.

Komisijos pirmininkas

Emanuelis Zingeris

Vykduantysis direktorius

Ronaldas Račinskas